

ERDÉLYI MUZEUM

XXII. kötet.

1905.

6. füzet.

Szentjóni Szabó László elítéltetése és halála.

A Martinovics-összeesküvést 1794 augusztus 13.-án föl fedezték. A bécsi kormány az egész dolgot sötétebb színben látta, vagy akarta látni, mint a milyen az volt, és erélyesen fogott a nyomozáshoz. A kire a legkisebb gyanú hárult, azt nem engedte ki többé kezeiből. Sokan egészen ártatlanul kerültek a bűnpörbe, mások meg részesei voltak ugyan az összeesküvésnek, de akarataik ellenére keveredtek a dologba. Ezek közé tartozott Szentjóni Szabó László is. Martinovics terveiről jóformán csak hallomásból tudott. Nem is vetett az egészre ügyet. Békén foglalkozott tovább is jövőjét illető terveivel, és miután a bihari tisztújításon minden erőfeszítés daczára is kibukott a jegyzőségből,¹ összeköttetéseit fölhasználva a főispánhoz fordult, hogy tegye meg titkárának. A főispán, Teleki Sámuel gróf erdélyi kanczellár, engedett a költő kérésének és Szabó mint főispáni titkár ismét biztos jövő elébe nézhetett.

Talán új ura kíséretében, talán, mert sok szabad ideje volt, Pestre ment, a hol mulatságnak adta magát. Könnyelmű természete, a mely egész élete folyásában jellemzi őt, itt újra erőt vett rajta; a mulatozás egészségét is megtámadta és veszedelmes bajt szerzett magának, a mely később elfajult és halálának is okozója lett.

Ekkor, a mulatságok közben, fogják el, és viszik Budára. A királyi fiseus ellene is megindította a felségsértési és hazárdulási pört, mint a Martinovics-összeesküvés minden tagja ellen. Eleinte a vád is úgy szólt ellene, mintha részes lett

¹ Lásd: *Szirmay Antal*, *Jacobinorum Hungaricorum Historia*, 1809. Az Aignernél (Budapest, 1889) megjelent kiadás 96. lapján, *Kazinczy* jegyzései között: „1794-ben honor. notarius volt Biharnak. Hatvani Istvánt nem tolhatta ki a restauráción, melyen gyalázatos utak által is igyekezett“.

volna az összeesküvésben. Szentmarjai és Hajnóczy vallomásai-
ból azonban kitűnt, hogy csak tudomása volt annak létezéséről,
de bele nem avatkozott. Bűne mindössze annyi volt, hogy
Szentmarjayval a jakobinusok írásairól beszélgetni mert, Haj-
nóczy pedig a „popularem quemdam Catechismum Le Montagne
dictum“ fölolvasta neki, sőt mi több, költőnk azt le is akarta
írni. Ehhez járult még, hogy az összeesküvést Fodor nagy-
kőrösi tanárnak elmondta.

Ha Szentjóni Szabónak ezt a szereplését a Martinovics-
ügyben közelebbről vizsgáljuk is, akkor sem mondhatjuk őt a
legkevésbé is bűnösnek. Fiatalos hővvel merült ő is abba a
rajongó idealizmusba, a mely különösen Szentmarjait elfogta?
Nem. Költőnk hall a dologról, egy kevésbé érdeklő is őt az
egész, alkalmilag elmondja egyik volt kollégájának, — de sem
az összeesküvésnek részesévé lenni nem akar, sem pedig barátjait,
a kik vele a dologról beszéltek, elárulni nem hajlandó.

Igy látjuk, és csakis így láthatjuk ma a dolgot. A „nemes
királyi ítélőtábla“ (inelyta tabula regia iudiciaria) azonban mind-
ezt úgy fogta föl, hogy költőnk az összeesküvők nézetét magáévá
tette és a francia jakobinusok tanait terjeszteni akarta. Ezért
a Thugut-kormány intenzióinak megfelelőleg ezt a nagyrészt
passiv szerepet is épen olyan elítélendőnek mondta ki, mintha
Szabónak is része lett volna az államfölforgató tervekben.

Nem használt neki, úgy látszik, az sem, hogy az erdélyi
kanczellár titkára volt, és nem segítette az a körülmény sem,
hogy a Ferencz király koronázására írott „Mátyás király“ őt
mintegy udvari költővé avatta. Az 1795 május 8.-án hozott
ítélet költőnknek is pallos-halált és jószág-vesztést¹ szánt,²
esupán azért, mert elég becsületes volt ahhoz, hogy barátait
önként el ne árúlja és azoknak belé helyezett bizalmát meg
ne csalja.

^ A pör részesei, az őt fővádlotton kívül Szoláresik, Óz,

¹ Ebben az időben, úgy látszik, költőnk már vagyonna tett szert.

² Sententiae tam inelytae tabulae regiae iudiciariae, quam excelsae
tabulae septemviralis contra criminis laesae maiestatis, seu perduellionis
reos latae. Pestini, 1795. Typis Junioris Michaelis Landerer de Fűskút.
N. Muz. Hung. j. 2° 1035.

Kazinczy, Verseggy, Landerer, Verhovszky, Szén, Sulyovszky, Szlávy, Hirgeiszt, Szmétánovics, Uza és költők, elkészültek erre a büntetésre. A királyi ügyésznek, Némethnek viselkedése, — a kit Kazinczy jellemzően Karaffának keresztelt el — nem nyújthatott reményt a vádlottaknak. És csakugyan míg Somogyi János, az ítélmester, szomorú hangon az ítéletet olvasni kezdte, Kazinczy már látta Szentjóni Szabó halálos ítéletét, a miből magára is levonhatta a kétségbeejtő következtetést.¹

De ha Kazinczy fájlalta messzemenő terveit, a mik irodalmunk életének legkülönbözőbb mozzanataira vonatkoztak, és a miket most egy vonással tett tönkre a halálos ítélet; Verseggyt meg annyira elfogta a félelem, hogy ebben a perczen talán semmire sem tudott gondolni: Szabó László egykedvűen fogadta ítéletét. A szerencsétlen ifjú betegen, félholtan jött a börtönbe, a hol bizonyára nem a legjobb elbánásban részesült. „Szentjóni — írja Kazinczy naplójában — venerus nyavalyát² víve fogságába s azt még orvosainak is megvallani átallotta, nem merte, — az orvos így hibásan gyógyítá a szerencsétlent. Ki vala aszva egészen, szarvasbőr nadrágja lötyögött lábszárain; vállait egy csipejéig érő ujjasdolmány fedte; nem lévén ereje állhatni, vállát a falnak vetette“. Rosszülléte bizonyára a bírónak is föltűnt. Kazinczy legalább megjegyzi, hogy a hideg Némethnek szemei költőnkön legelésztek és Verseggy, a ki „egész testében reszketett, mint a nyárlevél“.

Mindnyájukat halálra ítélték. A halálos ítéletet másnap a hétszemélyes tábla (*excelsa tabula septemviralis*) is helybenhagyta, mire az elítéltek a királyhoz föbbeztek. És I. Ferencz május 29-én öcséséhez, a nádorhoz intézett rendeletében csakugyan a fővádlottakon, meg Óz és Szolaresikon kívül, valamennyiök halálos ítéletét egyelőre bizonytalan ideig tartó börtönbüntetésre változtatta. („*Praenominatis undecim individuis petitam vitae et bonorum gratiam, ex mera clementia et benignitate Nostra Regia concedendam et dictam iisdem capitatis sententiam in poenam carcerum ad tempus indeterminatum, donec*

¹ *Kazinczy* naplója. Kézirat a M. Nemz. Muzeumban.

² Mint Kazinczy másutt megjegyzi (Jacob. Hung. Hist.) — költőnknek Venus vulgivaga betegsége volt.

nimirum quoad eosdem datis verae poenitudinis et plenae emendationis speciminibus pro ratione circumstantiarum aliter benigne disponere Nobis visum fuerit, commutandam decrevimus“.¹

A börtönbüntetést az elítélteknek Kufsteinban kellett kitölteniök. Junius 11.-én a börtönből átvitték őket a gárdistaházba, a hol Szentjóbi Szabó egyfelől Kazinczyval, másfelől Batsányival szomszédos szobában kapott Rostyval együtt szállást. Majdnem két hónapot töltött itt a költő, a kinek egészségi állapota a jobb lakásviszonyok, meg talán orvosi gyógykezelés folytán itt bizonyára jobbra fordult. Mert csak így eshetett, hogy az elfogottak közül őt indították először útnak Kufstein felé. Aug. 7.-én Fekete kapitány őrizete alatt, a ki Kazinczyt elfogta, indult el költőnk kocsin Linz felé.

Linzben — úgy látszik — bevárták a többi foglyot. Mert költőnk itt, életében utóljára, Verseghyvel találkozott. Pedig Verseghy két nappal később, augusztus 10.-én indult el Budáról. Szépen írja le Verseghy ezt a találkozást egyik kéziratban megmaradt költeményében, a melyet csak néhány évvel ezelőtt adott ki Madarász Flóris:²

Tornyos Lienznek³ kőfalas udvara,
Hol véle együtt a komor éjtszakát
Reménnyel áltató beszédnek
Váltogatási között kiültem!

Benned szögeztem visszölelési közt
Lassu halállal teljes ajakira
Végcsókomat. Te benned élt még
Énnekem alkonyodó barátom!

Nem látta többé városodon kívül,
Érette váltig csüggedező szemem
Csak bús nyögése tűnt be hozzám,
Rejteke réseiből koronkint.

Ez az utolsó biztos nyom költőnk életéből. A mi ezután következik, azt homály fűdi. Hogy micsoda hatással volt a

¹ Kézirati másolat a 3. sz. jegyzetben idézett „Sententiae etc.“. cz. műnek u.-ott megjelölt példányában.

² L. Verseghy Ferencz vál. lírai költeményei. Összegyűjtötte Madarász Flóris. Budapest, Wodianer, 1900. (Magy. könyvt.) — 48. l. „Szentjóbi Szabó László halálára“.

³ Úgy hisszük, Linzről, Felső-Ausztria székhelyéről van itt szó, és nem arról a helységről, a melynek tényleg Lienz a neve.

betegségtől gyötrött, már alig élő, szerencsétlen költőre a fárasztó, hosszú, kocsin megtett út, — és a börtön, a mely az egészséges, életerős Kazinczyt hét év alatt aggastyánná változtatta, mindazt csak Verseghynek előbbi soraiból, no meg Batsányi verseiből tudjuk. Igen sokat szenvedett, mert minden költőtársa, a ki együtt raboskodott vele, azt említi csak, hogy nyögéseit hallotta. Leghívebb barátja, Batsányi így énekel:¹

Ki nyög? melyik boldogtalan	Hallom, hallom keservedet,
Kiált megint e bú helyén?	Te vagy, lelkemnek egy fele!
Ki háborít fel untalan	— — — — —
Magánosságom éjjelén?	— — — — —

Nagy ég! tekintsd nehéz baját
Küldj néki éltető reményt,
Avvagy te nyisd meg ajtaját,
S bocsásd el, ó Halál, szegényt!

Távol hazájától, börtönben, ártatlanul, betegen remény nélkül. Iszonyú lehetett a szenvedés, a melyben költőnknek része volt, ha már legjobb barátja könyörög, hogy hadd haljon meg „lelkének egy fele“.

Mégis három hosszú hónapon át sínylett a nehéz börtönben, a mely olyan szomorúan uralkodik a vidék fölött. Betegsége néha talán jobbra fordul és akkor Senecát veszi elő, a kinek munkái talán utolsó olvasmányai voltak. És a míg barátai szánakozva, megindultan hallgatják társuk jajjait, a miket a börtönfalak visszhangja hoz füleikhez, Szentjóbi Szabó még haldokolva is Senecában gyönyörködik. Helylyel-közzel egy-egy mondását versben is lefordítja és abból merít vigaszt.² Seneca olvasása, fordítása közben („A víg öreg“) még egyszer visszaálmodja magát hazájába. Talán még élénken emlékében van nagyváradi lakása, a melyről olyan szépen írt „A kert“ cz. idilljében. A békés, csöndes öregség volt akkor vágya. És most ott látja magát, mint szelid öreget, meghalni abban a házban, melyet

— — — én kezdettem
mint ifjú építeni,

¹ L. Batsányi, Gyötrődés. Kufstein, 1795.

² Ezek a fordítások „Szentjóbi Szabó László maradványai“ czímmel Kazinczy kéziratában maradtak meg.

az alatt a fa alatt,

— — — mely hűvössel
Tartá udvarom felét,
Én láttam — ó melly örömmel —
A legelső levelét.

Ezek az álmok utolsó vigaszai. Október 10-én, három hónapi kufsteini rabsága után, barátaival egy épületben, közel hozzájuk, mégis elhagyatva, egyedül hal meg az ifjú költő, a kinek pályája elején szépnek ígérkezett a jövő, és a ki véletlenül, csak mert barátai elmondtak neki valamit a Montagne-katé tartalmából, olyan szerencsétlenné vált. Halálának adatát Kazinezy és Batsányi jegyezték föl. Holttestét a rabok temetőjében temették el és ott nyugszanak ma is valahol. Sírjáról nem tud senki sem. Az elmúlt őszszel már hiába kerestük ottjártunkkor a kufsteini temetőben.

Arcképe sincs meg. Vonásait csak egy sziluett őrzi, a melyet Batsányi festett Szentjóni Szabó verseit tartalmazó példányába.¹ Elveszett levelezése, kéziratának legnagyobb része. Emléke azonban halála után is fönmaradt. Megsiratta őt Verseghy, Batsányi; Kazinezy később is gyakran emlegeti leveleiben. Barátai mind úgy emlékeznek meg róla, mint rokonszenves ifjúról, munkái közül pedig nem egy ma is nagyon népszerű. Drámája, regénytöredéke, idilljei ma csak az irodalomtörténeti, lírája azonban értékes alkotás marad.

¹ „Szentjóni Szabó László költeményes munkái“ ed. princepsének (Pesten, Trattner' Betűivel. 1791) a N. Muz. könyvtárában levő példánya. P. O. hung. 1362., a mely valamikor Batsányi példánya volt.

(Berlin.)

GÁLOS REZSŐ.